

אחותו]. והיה מעשה זה לאחר מיתתו של ריש לקיש, כפי שיבואר להלן.

אמר ליה רבי יוחנן: אימא לי פסוקיך [אמור לי פסוק שלמדת]!

אמר ליה הינוקא: "עשר תעשר".

אמר ליה הינוקא (488) לרבי יוחנן: ומאי "עשר תעשר"?

אמר ליה רבי יוחנן: עשר — בשביל שתתעשר.

כך הנשיאים והרוח מחניפין את הקרקע, כאילו עומד לרדת גשם, אבל באמת לבסוף אינו יורד (483) (484).

ט-א ואמר רבי יוחנן: מאי דכתיב "עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה", מהו כפל הלשון (485) "עשר תעשר"? (486)

עשר את תבואתך — בשביל [כדי] שתתעשר (487).

אשכחיה רבי יוחנן לינוקא דריש לקיש [פגש רבי יוחנן את ילדו של ריש לקיש, שהיה בן

ובעיקר דין מעשר כספים כתב הב"ח [י"ד סימן של"א] שאינו חיוב לא מהתורה ולא מדרבנן. וכן כתב בשו"ת שבות יעקב, כיון שדברי הספרי לא הובאו בגמרא, וגדולי הפוסקים השמיטו את דברי הספרי, מוכח שאין בזה חיוב אפילו מדרבנן.

אבל הט"ז תמה על דברי הב"ח, וכן תמה עליו בתשובת עשר אפרים [סימן פ"ד] מדברי הספרי. ועיין בשו"ת יהודה יעלה למהר"י אסאד [י"ד סימן קל"ד] שהאריך בזה.

487. כתב החיד"א בספר מראית העין, שאין הכוונה שתיעשה עשיר, אלא "תתעשר" כשי"ן שמאלית, שתוציא מעשרות תדיר.

וכעין זה כתב כבר רבינו חננאל: "עשר תעשר, כלומר, עשר כדי שירבה קנייך ותעשר עוד פעמים אחרים".

ובספר בני יששכר [סיון ה' י"ד] כתב, שהמעשר הוא למען תלמד ליראה. כי העניות מעבירה את האדם על דעת קונו, כדאיתא במסכת עירובין [מא א]. ואם כן, עניות היא היפוך היראה. ולכן, עשר — בשביל שתתעשר.

488. אמנם מלשון הגמרא משמע שרבי יוחנן

483. עוד כתב רש"י, אפשר שמה שנאמר "אין", קאי על כל הדברים שנאמרו לפניו. דהיינו, נשיאים, ורוח, וגשם, כל אלו לא יבואו, בגלל המתהלל במתת שוא.

484. כתב רש"י על הפסוק [משלי כה יד]: כאשר יהיה תוחלת שוא, כשהשמים מתקשרים בעבים והרוח מנשבת, ואדם מצפה שיבא גשם — ולא בא, והם מצטערים וכלות עיניהם, כך איש מתפאר לומר: כך וכך צדקה אתן ליד גבאי, והוא משקר, וכלות עיני עניים למתנתו, ואינה באה.

485. אפילו למאן דאמר במסכת בבא מציעא [לא ב] שדיברה תורה בלשון בני אדם, וכך היא דרך בני אדם, לכפול לשונם, מכל מקום, היכן שאפשר לדרוש את הכפילות — דורשים. מהרש"א.

486. התוספות מביאים את לשון הספרי: "עשר תעשר וכו'. אין לי אלא תבואת זרעך שחייב במעשר. רבית ופרקמטיא וכל שאר רווחים מנין? תלמוד לומר "את כל". עיין שם שהביאו מעשה מהילקוט בענין מעשר.

אמר ליה הינוקא: מנא לך [מנין לך שאכן כך הוא?]

אמר ליה רבי יוחנן: זיל נסי (489) [לך נסה בעצמך], ותיווכח שאכן כך הוא (490).

אמר ליה הינוקא: ומי שרי לנשויה להקדוש ברוך הוא [וכי מותר לנסות את הקדוש ברוך הוא? והכתיב [והרי נאמר] "לא תנסו את ה'"]! (491)

שאל את הינוקא שאלה זו, אבל באמת ממהלך הדברים מוכח שהינוקא המשיך ושאל.

489. יש מקשים, הרי קטן אינו חייב במעשר, ואיך אמר לו רבי יוחנן: לך נסה? וצריך לומר, שלמרות שאינו חייב, מכל מקום מתקיים בו ענין זה, שאם יעשר, יתעשר. עוד יש מבארים, שלא נתכוון לומר לו שינסה עכשיו. אלא שכך הוא הדבר, ואם תרצה, תנסה את הדבר לכשתגדל.

והבן יהוידע הקשה עוד, הרי אנו רואים רבים שנותנים מעשר — ואינם מתעשרים!

ותירץ בשם בנו הרב יעקב, שאותם בני אדם, החטא גורם להם למנוע מהם העושר הראוי לבוא להם על ידי המעשר. ולכן, גבי הינוקא, שאינו בן עונשין, בטח ליבו של רבי יוחנן, שאם יעשר — יתעשר.

490. בגבורת ארי תמה על המשא ומתן שהיה בין הינוקא לרבי יוחנן. שאחר ששאל הינוקא מה פירוש המילים "עשר תעשר", ואמר לו רבי יוחנן: עשר בשביל שתתעשר, מה יש להמשיך ולשאול "מנא לך הא", הרי רבי יוחנן אמר לו שזה פירוש הפסוק!

ועוד, למה השיבו רבי יוחנן: זיל נסי, היה לו להביא ראיה מיד מהפסוק "הביאו את כל המעשר ובחונני נא בזאת"!

וביאר, שמהתשובה שהשיב רבי יוחנן לינוקא: עשר בשביל שתתעשר, משמע שאין זו הבטחה, שבשכר מצות מעשר — תזכה להתעשר, וכפי שמצינו במצוות רבות, שמתן שכרן בצידן, כפי ששינונו: אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה, והקרן קיימת לו לעוה"ב. והבין הינוקא שאמר רבי יוחנן, שכאן

חידש הכתוב שתכוין בכוונת מכוין בשעת הפרשת מעשר, שאתה עושה זאת על מנת שתתעשר, ואפילו כדי לנסות האם אכן כך יהיה [דאילו בלא נסיון — בכל המצות מותר לעשות על מנת שתהא לו מזה טובה. כפי שמצינו במסכת ראש השנה [ד א]:] האומר סלע זו לצדקה כדי שיחיה בני, כדי שיזכה בה לחיי העולם הבא — הרי זה צדיק גמור.

ולכן שאל הינוקא את רבי יוחנן, מנין לך שזו כוונת הכתוב, אולי הכתוב מבטיח שהמעשר — יתעשר, ובאמת אסור לנסות!

ואמר לו רבי יוחנן: זיל נסי. כלומר, הלכה למעשה אני אומר לך, ואין לגמגם בדבר זה, כי ודאי הדבר מותר. ועתה פירש לו התינוק קושייתו: הרי כתוב לא תנסו!

והשיב לו רבי יוחנן: חוץ מזו. עיין שם.

והבן יהוידע מבאר, שהינוקא שאל את רבי יוחנן, מנין לנו שהכתוב בא לומר שמותר לעשר בשביל להתעשר, אולי כוונת הכתוב שצריך לעשר, ואם תזכה — תתעשר. אבל באמת אסור לעבוד על מנת לקבל פרס! אבל רבי יוחנן לא הבין שלכך נתכוין הינוקא, כי לא חשב שהוא חכם כל כך. אלא סבר ששאל רק מנין לנו שהמעשר מועיל לעשירות, ולכן לא הביא לו פסוק, אלא אמר לו: זיל נסי. והינוקא, אמנם לא קיבל תשובה לשאלתו. אבל כשמע את דברי רבי יוחנן שאל, וכי מותר לנסות, הרי נאמר "לא תנסו"! והוכרח רבי יוחנן להביא לו ראיה מהכתוב שמותר, וממילא נתיישבה לינוקא גם קושייתו הראשונה.

491. הקשה בעל הצרורות, הרי כל התורה כך היא, כפי שנאמר: אם בחקתי תלכו — ונתתי

שנאמר בספר מלאכי: "הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתו" (493), ובהנוני נא בזאת (494) (495) אמר ה' צבאות, אם לא אפתח לכם את ארבות השמים, והריקתי לכם ברכה עד בלי די" (496).

אמר ליה רבי יוחנן: הכי [כך] אמר רבי הושעיא: אכן אסור לנסות את הקדוש ברוך הוא. אבל זה נאמר בכל הדברים — הוי"ן מזו (492), נתינת מעשר. כי בענין זה נאמר בפסוק בפירוש שמתור לנסות את הקדוש ברוך הוא.

צדקות.

493. היינו, הביאו את המעשר אל בית האוצר העשוי לכך בבית המקדש, למען יהיה מזון מצוי לאנשי ביתי, הם הכהנים והלוויים. מצודת דוד.

494. ביאר הבן יהודע, שמהמילה "בזאת" משמע שדווקא בענין זה מותר לנסות את הקדוש ברוך הוא, ולא בעניינים אחרים.

495. כתב המהרש"א, דהיינו משום שבענין זה יבוא האדם לידי נסיון יותר משאר דברים. כי דבר תימה הוא, איך יתכן שמתוך שאדם מחסר ממונו ליתן מעשר — יבוא להוסיף לו עושר? ועל זה אמר הקדוש ברוך הוא: אל תתמה על כך, ובהנוני נא בזאת, בדבר גדול כזה, אם לא אפתח לכם ארובות השמים, שמהם באה הקללה לעולם במבול, כפי שנאמר שם "וארובות השמים נפתחו", ועל ידי מעשר שתתנו, אוריד לכם מתוך אותן ארובות ברכה עד בלי די.

496. כתב בספר ברית שלום, שהכוונה על פי מה שאמרה הגמרא לעיל, שאין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין, כי בדבר המנוי יש עין הרע. לכן הבטיח הקדוש ברוך הוא, שאף שיצטרכו למדוד את התבואה, שהרי אין מעשרין מאומד, ואם כן, יש חשש לעין הרע, מכל מקום מבטיח הקדוש ברוך הוא שתהא הברכה מצויה בתבואה.

גשמכם בעתם. והיה אם שמע תשמעו ונתתי מטר ארצכם בעתו, וכן עוד מקראות רבות! ותירץ, שאילו היה כתוב: אם עשר תעשר, אזי משמעות המקרא היה תנאי. אבל כאשר כתוב "עשר תעשר", משמע שיכול האדם לומר: אעשר, ואראה אם אתעשר. וזהו נסיון לבווא.

492. כתב המאירי, שבאמת אף במעשר אסור לנסות את הקדוש ברוך הוא. ומה שנאמר "ובהנוני נא בזאת" היינו שדבר ברור הוא שהשכר יבוא. אבל אסור לעשר על מנת שיתעשר.

אבל בטור [יו"ד סימן רמ"ז] כתב כפשטות הגמרא, שמתור לנסות בזה את הקדוש ברוך הוא, עיין שם.

ובבית יוסף שם כתב, שדווקא במעשר מותר לנסות, ולא בשאר צדקה.

ובשו"ת שאילת יעבץ [סימן ג'] כתב, שלמעשר כספים אין את הסגולה "בשביל שתתעשר". וכתב, שבמעשר כספים אסור לנסות. אבל בשו"ת הרדב"ז כתב, שגם בצדקה מותר לנסות.

והחינוך [מצוה תכד] כתב: והטעם בזו, כענין שכתוב: מלוה ה' חונן דל. כלומר, שהודיענו האל-ל ברוך הוא, כי בפרנסתנו משרתי ביתו במעשר, נמצא התועלת והברכה בממונינו על כל פנים, ולא יעכב זה שום חטא ועון. וטעם איסור הנסיון במצוה, מפני ששכר מצוה אינו בעולם הזה וכו'. עיין שם שמשמע מדבריו שדווקא במעשר מותר לנסות, ולא בשאר

מאִי לשון "עד בלי די"? (497)

אמר רמי בר חמא אמר רב: "עד בלי" — היינו עד שיבלו. הברכה תהיה מרובה כל כך, עד שיבלו שפתותיכם מלומר די. כלומר, הברכה תהיה כה מרובה, עד שתאמרו כל הזמן 'די' [מספיק]. ותאמרו כל כך הרבה פעמים 'די' עד שיבלו [יתבלו] שפתותיכם על ידי כך (498) (499).

אמר ליה הינוקא: אי הוה מטי התם להאי פפוקא [אם הייתי מגיע בלימודי לספר מלאכי, והייתי לומד את אותו פסוק, "הביאו את כל המעשר וגו'"] — לא הוית צריכנא לך ולהושעיא רבך [לא הייתי צריך לך, שתאמר לי את הדבר, ולא הייתי צריך להושעיא רבך, שאמרת את הדברים משמו].

ותו אשכחיה [ושוב פעם אחרת מצאן] רבי יוחנן לינוקיה דריש לקיש דיתוב [שישב] ואמר את הפסוק בספר משלי: "אולת אדם תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו".

ופירוש המקרא: "אולת אדם תסלף דרכו", האולת של האדם גורמת לו לסלף דרכו ולחטוא. וכשבא עליו עונש ופגע — "על ה' יזעף לבו". שכוּעס ואומר: מפני מה אירע לי פגע זה?

יתיב רבי יוחנן וקא מתמה [ישב רבי יוחנן והיה תמה על מקרא זה]. אמר: מי איכא מידי דכתיבי בכתובי דלא רמיזי באורייתא [וכי יש דבר שכתוב בכתובים (500), ולא רמזו משה בתורה]? והרי החומש הוא יסוד הנביאים והכתובים! (501)

ולכן יבלו [מחמת חוסר שימוש]. עוד הקשו המפרשים, איך יאמר די על ריבוי הברכה, הרי אין מתפללים על רוב טובה, כפי שהגמרא אומרת להלן [כג א]! ותירץ הרי"ף, שאין הכוונה על ריבוי הממון, כי באמת לא מסתבר שיאמר אדם די על כך, שהרי אוהב כסף — לא ישבע כסף. אלא שיאמר די, שלא ינסה יותר את הקדוש ברוך הוא, אלא יאמין בו.

500. ספר משלי הוא מהכתובים.

501. ביאר המהרש"א, שודאי שרב יוחנן ידע את המקרא הזה שבספר משלי לפני ששמעו מהינוקא. אלא שהוא הבין בכוונת המקרא כך: "אולת אדם תסלף דרכו". על ידי אולת ושטות של האדם, מסלף ומקלקל דרכיו [כמו שאמרו חז"ל: אין אדם חוטא, אלא אם כן נכנסה בו רוח שטות]. וכן "על ה' יזעף לבו". דהיינו, שיש לו שאלות באמונה וכדומה. והכל מחמת שטותו

497. המפרשים שם [מלאכי ג'] פירשו, דהיינו שירבו כל כך התבואות, עד שלא יהיו הגרנות די להם, להחזיק את הכל.

498. כתב מהר"ם שיף, דהיינו כפי שאנו אומרים בפסח ט"ו פעמים "דיינו". וכאן יהיו ה"דיינו" עד שיחדל הסופר לספור.

499. מקשים המפרשים, הרי המילה "די" אינה מהברת השפתיים, ואף אם היא פיו פתוח כל היום ולא יניע שפתיו כלל, יוכל לומר את המילה 'די' כל היום, ואיך יתכן שיבלו השפתיים מאמירת המילה 'די'?

ותירץ הענף יוסף, דהיינו כדברי הירושלמי. שכך מצינו בירושלמי במסכת ברכות: עד בלי די, עד שיבלו לומר "דיינו ברכות ברכות", והאות ב"ת היא מהברת השפתיים. וזו גם כוונת הגמרא כאן, אלא שקיצר בעל התלמוד לשונו. עוד תירצו המפרשים, שמשום שכל הזמן יצטרכו לומר די, לא ישתמשו כלל בשפתיים,

אתיא אימיה — אפיקתיה [באה אמו של הינוקא — והוציאנו מלפני רבי יוחנן]. אמרה ליה: תא מקמיה, דלא ליעבד לך כדעבד לאבוך [בוא וצא מלפניו, כדי שלא יעשה לך כפי שעשה לאביך]. שנתן בו עיניו והמיתו⁽⁵⁰⁴⁾, כפי שמובא במסכת בבא מציעא [פד א].

ואמר רבי יוחנן: מטר בא לעולם אפילו בשביל יחיד שנצרך לו. והיינו, כגון שזרע לאחר שזרעו כולם, ורק הוא נצרך עתה לגשמים, או שהוא יהודי יחיד בין נכרים. אף שאין שאר ישראל צריכין לגשמים, יורד המטר לצרכו.

אבל פרנסה, דהיינו, שפע טובה ומחיה לכל

אמר ליה הינוקא: אטו הא מי לא רמיזי [וכי דבר זה לא נרמז בתורה]?

והכתיב [והרי כתוב] גבי אחי יוסף, כשעלו אל יעקב אביהם, וברוך מצאו את כספם כפי אמתחותיהם: "ויצא לבם ויחרדו איש אל אחיו לאמר מה זאת עשה אלהים לנו". והיינו, שתמהו על הרעה שאירעה להם, ושאלו מפני מה עשה זאת ה' להם⁽⁵⁰²⁾. ובאמת היה זה עונש על חטאם במכירת יוסף⁽⁵⁰³⁾.

התפעל רבי יוחנן מדבריו החריפים של הינוקא, ורצה לראותו. ולכן דל עיניה [הרימו לו את ריסי עיניו, שהיו שוכבים ומכסים את עיניו, במזלגי כסף, כדי שיוכל לראות] וחזא ביה [והביט בו].

לכאורה אינו רמוז כלל במעשה אחי יוסף! וביאר הבינה לעתים [הובא בעץ יוסף], שהנה יש לדקדק בלשון הפסוק "ויצא לבם ויחרדו איש אל אחיו", הרי הסדר היה צריך להיות הפוך: קודם באה החרדה, ומחמת החרדה הלב יוצא. אם כן, היה צריך להיות כתוב: "ויחרדו איש אל אחיו ויצא לבם"!

אלא על כרחך הכוונה, שהכתוב מעיד שבאמת הם גרמו לעצמם כל זה. כי משום שיצא לבם מהם, והלך לו לב השופט בשכל וביושר לעשות ולהתנהג במה שראוי, ונכנסה בהם רוח שטות, לב עיקש ופתלתול, שהטה אותם אל ההיפך בכל מה שעשו, מזה בא להם המבוכה [וזה בדמיון "אולת אדם תסלף דרכו"]. אמנם הם לא הכירו זה, אלא חרדו איש אל אחיו, ואמרו מה עשה אלקים לנו.

504. רבינו גרשום כתב: שנעשה גל של עצמות. אמנם בגמרא במסכת בבא מציעא [פד א] מציינו רק שגרם לכך שחלה ריש לקיש ומת.

של האדם. ורק כאשר אמר לו הינוקא את הפסוק, הבין שהוא מפרש ש"אולת ה' תסלף דרכו", היינו שאיוולתו גרמה לו לצרות ופגעים. ומכל מקום "על ה' יזעף לבו", ואינו מביאן שהצרות באו עליו מחמת מעשיו הרעים. עיין שם.

502. המהרש"א מעיר, הרי מיד בהמשך המקרא אנו אכן רואים שאחי יוסף התחרטו על מכירתו, ואמרו "אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו בצרת נפשו על כן באה אלינו הצרה הזאת" ! אם כן, צריך להבין את הענין. מצד אחד תמהים האחים "מה זאת עשה אלקים לנו", ומצד שני הם עצמם אומרים "על כן באה אלינו הצרה הזאת" ! ועיין שם מה שכתב לבאר בזה.

503. הקשו המפרשים, הרי מפסוק זה רואים רק את החלק השני של הפסוק דלעיל: "ועל ה' יזעף לבו". שחרדו ואמרו: מה זאת עשה ה' לנו. אבל החלק הראשון: "אולת אדם תסלף דרכו",

טובים עמדו לישראל. אלו הן:

משה, ואהרן, ומרים.

ושלש מתנות טובות ניתנו על ידי אותם שלשה פרנסין לישראל. ואלו הן אותן שלש מתנות:

באר, וענן, ומן.

באר, אותו סלע שהיה מתגלגל עם ישראל, והיו זבים ממנו מים - בא בזכות מרים (506).

עמוד ענן (507) - בא בזכות אהרן.

מן, מאכלם של ישראל במשך שהותם במדבר - בא בזכות משה.

כאשר מתה מרים - נפתק הבאר, שבא בזכותה.

שנאמר: "ותמת שם מרים", וכתוב בתריה [וכתוב מיד לאחר מכן]: "ולא היה מים לעדה". ואז הכה משה את הסלע, ולא רצה להזיל מימיו בשבילו, לפי שמתה מרים.

וחזרה הבאר לאחר מכן בזכות שניהן

שגרם השראת השכינה על ידי הקרבנות. והבאר, שהיתה מספיקה להם כל צרכיהם, בזכות מרים, שאחזה במידת גמילות חסדים, כפי שנאמר "ותחייץ את הילדים", שהיו מספקים להם מזון ומחיה.

507. לשון "עמוד ענן" משמע שהוא אותו עמוד שהיה הולך לפנייהם להנחותם הדרך. אמנם להלן אומרת הגמרא שהכוונה לענני כבוד שהקיפו את העם.

העולם - באה רק בשביל רבים (505). שאם רבים צריכים שובע, שתישלח ברכה בתבואתם, אזי אם זכו לכך, הקדוש ברוך הוא שולח להם ברכה. אבל אם רק יחיד צריך לכך, אין הקדוש ברוך משנה עבורו את דין השנה, אלא היא נשארת כפי ברכותיה שנקבעו לה מתחילה.

והיינו, שהקדוש ברוך הוא מסייע אף ליחיד, שלא תהיינה תבואותיו גרועות משל אחרים. אבל אין הוא מסייע ליחיד לעשות שדהו יותר מהרגיל, כשדה שובע.

ומנין לנו דבר זה?

שמטר בא בשביל יחיד, למדים מדכתיב: "יפתח ה' לך את אוצרו הטוב לתת מטר ארצך". הרי שאף לצורך יחיד מוריד הקדוש ברוך הוא מטר.

שפרנסה באה דווקא בשביל רבים, למדים מדכתיב לגבי ירידת המן במדבר: "הנני ממטיר לכם לחם". הרי שדווקא לצורך רבים מביא הקדוש ברוך הוא ברכה.

מיתיבי: רבי יוסי ברבי יהודה אומר: שלשה פרנסים [ממונים, עוסקים בצרכי ציבור]

505. ביארו המפרשים הטעם, כי המטר, שהוא דרך טבעי מבריאת העולם, בא גם בשביל זכויותיו של יחיד. אבל פרנסה, כמו המן והבאר, שאינם בדרך הטבע, אלא דרך נס, באה רק בשביל רבים. עיין מהרש"א ועיין יעקב.

506. בטעם הדבר שהיתה הבאר בזכות מרים, ענני הכבוד בזכות אהרן, והמן בזכות משה, כתב הכלי יקר [הביאו העץ יוסף]: כי משה קיבל את התורה, ולא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן. וענני כבוד, אשר שם כבוד השכינה, בזכות אהרן,

שניתנה לו רשות להלחם בישראל.

והיינו דכתיב: "ויראו כל העדה כי גוע אהרן". אמר רבי אבהו: אל תקרי "ויראו", לשון ראייה, אלא "ויראו"⁽⁵¹¹⁾, לשון ראייה. שעל ידי שמת אהרן, נסתלקו ענני הכבוד שהקיפו את ישראל, ונתגלו לעין כל⁽⁵¹²⁾.

ודרשה זו נדרשת כדדריש [כפי שדורש] ריש לקיש.

דאמר ריש לקיש: המילה "כי" משמש בתורה בכל אחד מארבע הלשונות דלהלן:

א. לפעמים היא באה במקום המילה אי

[בזכות משה ואהרן]⁽⁵⁰⁸⁾. כפי שנאמר, שאמר להם הקדוש ברוך הוא: "ודברתם שניכם אל הסלע ונתן מימיו".

מת אהרן — נסתלקו ענני כבוד⁽⁵⁰⁹⁾ שהקיפו את ישראל במדבר, שבאו בזכותו של אהרן. שנאמר לאחר שמת אהרן: "וישמע הכנעני מלך ערד וגו' וילחם בישראל וישב ממנו שבי".

מה שמועה [איזו שמועה] שמע הכנעני מלך ערד, שמשום כך בא להלחם בישראל?

שמע שמת אהרן, ומשום כך נסתלקו ענני כבוד שבאו בזכותו⁽⁵¹⁰⁾, וכסבור היה

סדר עולם רבה פרק ט'.

511. כתב בספר אורה ושמחה [מבעל שבט מוסר]: הכריחו חז"ל לומר "אל תקרי ויראו אלא ויראו", כי מפשט הפסוק "ויראו כל העדה כי גוע אהרן", משמע שראו כל העדה את גועת אהרן. ובאמת אינו כן, כי משה ואלעזר בנו לבד ראו במיתתו, כפי שנאמר "וימת אהרן שם בראש ההר, וירד משה ואלעזר מן ההר". הרי שרק משה ואלעזר ראו את מיתתו שם בראש ההר, ולא כל העם. אלא שאחר כך שמעו ממה ואלעזר שגוע אהרן, אם כן, היה צריך להיות כתוב "וישמעו כל העדה כי גוע אהרן"! לכן, מכח זה דרשו: "אל תקרי ויראו אלא ויראו". כלומר, שנתגלו מענני הכבוד שהיה עליהם.

עוד כתב, שאם הכוונה לראיה ממש, לכאורה יתור הוא. כי מאחר שראו שעלו משה אהרן ואלעזר להר, וירדו רק משה ואלעזר, ודאי גוע אהרן! לכן דרשו אל תקרי וכו'.

512. כך כתב רש"י במסכת ראש השנה [ג א], ש"ויראו" — לשון גילוי הוא. וכן משמע ברש"י כאן.

508. מקשים המפרשים, אם למשה ואהרן היתה זכות שתחזור הבאר בשבילם, למה נסתלקה מתחילה?

ותירץ העץ יוסף, שנסתלקה הבאר להראות שהיתה בזכות מרים מתחילה. ורק אחר כך חזרה שוב, בזכות משה ואהרן.

עוד הקשו, היות והיתה זכות למשה ואהרן שתחזור הבאר, וענני הכבוד חזרו בזכות משה לבדו, אם כן, למה לא ניתנו מתחילה בשבילם? ותירץ השל"ה, שיש חילוק בין החזרת דבר שהיה ונתעלם, לבין הבאת דבר שלא היה כלל. כי צריך זכות גדולה יותר להביא דבר שלא היה כלל עד עתה. ולכן, אף שחזרה הבאר בזכות משה ואהרן, מכל מקום לא היתה יכולה לבוא מתחילה בזכותם, אלא רק בזכות מרים. וכן גבי ענני הכבוד.

509. כתב רש"י, דהיינו ענני רקיע וענני עשן. אבל שאר עננים — אינם של כבוד.

510. במדרשים מצינו "מה שמועה שמע — שמע שמת אהרן, והלך התייר הגדול שבהן, ונסתלק עמוד הענן שהיה נלחם להם וכו'". עיין

[אם],

היינו משה אהרן ומרים (516).

ויש לתמוה, וכי בירח אחד מתו שלשתם? והלא מרים מתה בחודש ניסן, ואהרן — בחודש אב, ומשה — בחודש אדר!

אלא, מלמד [מלמדנו הכתוב] שנתבטלו שלש מתנות טובות שנתנו על ידן [על ידי משה אהרן ומרים], דהיינו: הבאר, ענני הכבוד, והמן, ונסתלקו כולן בירח אחד, בחודש אדר, כשמת משה.

על כל פנים, מצינו שירד המן בזכותו של משה לבדו.

אלמא, הרי לנו, אשכחן [מצאנו] שניתנת פרנסה בשביל יחיד:

ומתוצת הגמרא: שאני [שונה] משה (517), כיון דלרבים הוא בעי [כיון שהוא נצרך לרבים], אף שבעצם הוא יחיד — כרבים דמי [הרי הוא נחשב כרבים] (518).

ב. פעמים שהיא באה במקום המילה דלמא [שמא],

ג. פעמים שהיא באה במקום המילה אלא [כלומר, שסותר את הדיבור שלפניו],

ד. ופעמים שהיא באה במקום המילה דהא [שהרי]. כמו בפסוק שהבאנו לעיל: "ויראו כל העדה כי גוע אהרן". והיינו, שעדת ישראל נתגלתה, שהרי מת אהרן, ונסתלקו ענני כבוד (513).

חזרו שניהם, הבאר וענני הכבוד (514), בזכות משה.

וכאשר מת משה — נסתלקו כולן.

ומנין לנו שאכן נסתלקו במיתתו?

שנאמר: "ואַכְחַד (515) את שלשת הרעים בירח [בחודש] אחר". ו"שלשת הרועים"

מצודת ציון שם [זכריה יא ח].

516. שלא מצינו פרנסים לישראל שהיו שלשה כאחד, אלא משה אהרן ומרים. רש"י. אמנם אין זה הפירוש הפשוט של הפסוק. עיין שם במה שכתבו המפרשים.

517. מתירוץ הגמרא משמע שראיית הגמרא היתה רק ממה. וצריך להבין, הרי גם בזכות מרים לבדה היתה הבאר, ובזכות אהרן לבדו היה הענן! וכתב המהרש"א, שמהבאר אין להוכיח, כי יתכן שהיתה גם בזכות משה. וכן מאהרן אין להוכיח, כי הענן אינו פרנסה, אלא הצלה מאוייבים.

518. כך משמע מלשון הגמרא. אבל רבינו חננאל גרס: "שאני משה. כיון דאליים זכותיה,

513. כתב רש"י, שאין הכוונה שהמילה "כי" נדרשת דווקא באחת ממילים אלו, ואין היא מיתרגמת במילים אחרות, שהרי אונקלוס תרגם את הפסוק "ויראו כל העדה כי גוע אהרן" — "וחזו כל כנישתא ארי מית אהרן" [והיינו, שראו שמת אהרן], אלא שאפשר לדרוש את המילה באחד ממשמעויות אלו. ומכל מקום משמעות "ארי" כמשמעות "דהא". כלומר, נתראו כל העדה, שהרי מת אהרן, ונסתלקו ענני הכבוד. עיין שם.

514. צריך להבין, הרי כבר אמרנו לעיל שהבאר חזרה לאחר מיתת מרים — בזכות אהרן ומשה, ולמה צריך לומר שוב עתה שחזרה הבאר לאחר מיתת אהרן, וכי מי סילקה!?

515. "ואכחיד" — לשון מניעה והסרה הוא.

השמים להענישם משום שביישוהו (520).

למחר [למחרת], כי הוּוּ מִפֶּטְרוּ מִיְנִיהַ [כשיצאו רב הונא ורב שמואל ורב חייה מלפני רב פפא], אָמַר לְהוּ: לִיזְלוּ רַבְנָן בְּשִׁלְמָא [ילכו החכמים לשלום]. שלא היה רוצה שייענשו (521).

רב שימי בר אשי הוה שכיח קמיה דרב פפא [היה מצוי לפני רב פפא, שהיה למד ממנו תורה].

הוה מקשי ליה טובא [היה רב שימי מקשה על דברי רב פפא קושיות הרבה].

יומא חד הזויה דנפל על אפיה [יום אחד ראה רב שימי את רב פפא נופל על פניו]. שמעיה דאמר: רחמנא ליצילן מכיסופא דשימי [שמע את רב פפא שמתפלל ואומר: הקדוש ברוך הוא יצילני מבושתו של שימי].

רב הונא בר מנזה ורב שמואל בר אידי ורב חייה מווסתניא [שם מקום הוא], הוּוּ שְׂכִיחַ קַמְיָה דַּרְבָּא [היו מצויין לפני רבא]. שלמדו לפניו תורה.

כי נח נפשיה (519) דרבא [כאשר נפטר רבא] — אַתּוּ לְקַמְיָה דַּרְבָּא פַּפְא [באו ללמוד לפני רב פפא].

כל אימת דהוה אמר להו שמעתא ולא הוה מוסתברא להו [כל פעם שהיה רב פפא אומר שמועה, ולא היו מסתברים להם דבריו], הוּוּ מוּרְמְזֵי אַחַרְדֵי [היו מרמזים זה לזה] שאין הדברים נראים.

הלש דעתיה [חלשה דעתו של רב פפא], כי היתה בכך פגיעה בכבודו.

ב-ט אקרויה בחלמיה [הראו לו לרב פפא בחלום הלילה את המקרא]: "ואכחד את שלשת הרעים ביום אחד". כלומר, שהיו רוצים מן

521. והיינו, שאמר להם שילכו ללמוד לפני רב אחר, ולא יבואו עוד ללמוד לפניו, כי ראה שעלולים הם להיענש על ידו, כפי שהראוהו בחלום. שפת אמת.

אמנם המהרש"א כתב להיפך, שאמר להם שילכו למקומם לשלום, כדי להכחידם בעונש מיתה, וכפי משמעות הכתוב.

וכתב השפת אמת, שאכן כך היא המשמעות אם גורסים בגמרא "ליזלו רבנן בשלמא", כפי שמצינו בסוף מסכת מועד קטן [כט א], שהנפטר מן החי לא יאמר לו "לך בשלום", אלא "לך לשלום", שהרי דוד שאמר לאבשלום "לך בשלום" — הלך ונתלה. יתרו שאמר למשה "לך לשלום" — הלך והצליח [ומבאר שם הריטב"א, דהיינו, שכשנפרד מן החי, אזי חבירו צריך תפלה על המקום שהולך לשם, כי מכאן

כרבים דמי". והיינו, שהיות וזכויותיו מרובות, הרי הוא נחשב כרבים, ולכן יכולה לבוא ברכה על ידו.

519. הטעם שקראו חכמים למיתת חכמים "נח נפשיה" — ביאר ר' חיים מוולאזין [בספר רוח חיים פ"ו מ"א ד"ה צדיק], כי האדם מיום הולדו עד שובו לעפרו, צריך ללחום היצר לבל ילכד במצודתו. וכל זמן היותו חי על האדמה, הוא בטורח רב במצור מלחמה. לכן קראו חכמים למיתת צדיקים "נח נפשיה", כי אז ינוח על משכבו.

520. כפי שמצינו במסכת שבת [ק"ט ב]: כל המבזה תלמיד חכם — אין רפואה למכתו.